

ATEBE

Dinî Arařtırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

Sayı: 12 (Aralık / December 2024), 207-213.

İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi, yazar Ahmet Aydın (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023),

128 Sayfa, ISBN: 9786259951058

The Logic and Philosophy of Islamic Law, by Ahmet Aydın (Ankara: Kitabe Publishing, 2023), 128 Pages, ISBN: 9786259951058.

Fatma Zehra ÖZASLAN

Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı; Doktora Programı Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Research Assistant, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Theology, Department of Islamic Jurisprudence; Phd Student, Social Sciences University of Ankara, Institute for Islamic Sciences, Department of Islamic Jurisprudence

Ankara, Turkey

fatma.aydin826@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0302-0587>

<https://ror.org/05mskc574>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 13 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Cite as: Özaslan, Fatma Zehra. "İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi, yazar Ahmet Aydın (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023), 128 Sayfa, ISBN: 9786259951058". ATEBE 12 (Aralık 2024), 207-213. <https://doi.org/10.51575/atebe.1566319>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Fatma Zehra Özaslan**).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

**İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi, yazar Ahmet Aydın (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023), 128 Sayfa,
ISBN: 9786259951058**

Öz

Nasların sınırlı, olayların ise sınırsız olması nedeniyle gün geçtikçe fiqhla ilgili birçok meselede İslam hukuk felsefesi ve mantığı gündeme gelmektedir. Burada tanıtımı yapılacak çalışma da bu konuyu ele almaktadır. İslam hukuk felsefesi ve mantığı başlığı altında mevcut hükümlerin geçmişteki sosyal çevre ve düşünce biçimlerinin ürünü olduğuna dikkat çekilen bu çalışmada Arap toplumunun vahiyle ilişkisi incelenmektedir. Bu çerçevede çalışma, İslam hukukundaki hükümlerin oluşumunda beşerî unsurun etkisini tespit ederek vahyin özüyle ilişkili hükümlerin ve beşerî faktörün etkin olduğu hususların birbirinden ayrılması gerekliliğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle fiqhın yeniden inşasında vahyin özüyle ilişkili bir temel oluşturma iddiası çalışmanın temel tezini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Hukuku Felsefesi, İslam Hukuku Mantığı, Beşerî Unsur.

**The Logic and Philosophy of Islamic Law, by Ahmet Aydın (Ankara: Kitabe Publishing, 2023), 128
Pages, ISBN: 9786259951058.**

Abstract

Islamic legal philosophy and logic have become increasingly prominent in many issues related to fiqh since the texts (naşş/nuşuş) are limited, and the events are unlimited. The study that will be examined here also deals with this issue. Under the title of Islamic legal philosophy and logic, this study, which draws attention to the fact that the existing rulings are the product of the social environment and ways of thinking in the past, examines the relationship of Arab society with revelation. In this framework, the study aims to draw attention to the necessity of distinguishing between the provisions related to the essence of revelation and the issues in which the human factor is effective by identifying the influence of the human factor in the formation of provisions (hukms) in Islamic law. In this way, the main thesis of the study is the claim of creating a basis for the reconstruction of jurisprudence in relation to the essence of revelation.

Keywords: Islamic Law, Philosophy of Islamic Law, Logic of Islamic Law, Human Factor.

İslam hukuk felsefesi ve mantığı özellikle yirminci yüzyıldan itibaren üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Bugüne kadar bu konu hakkında birçok çalışma ortaya konulmuş ve bu çalışmalar genellikle *aḥkāmın değişmesi* ve *maḳāşıdu’ş-şerī’a*¹ bağlamında ele alınmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri de Ahmet Aydın’ın kaleme aldığı *İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi* başlıklı tanıtımını yapacağımız kitaptır. Aralık 2023 tarihinde birinci baskısı yayınlanan bu kitap 128 sayfalık küçük bir hacme sahiptir. Yazar, kitabına çok genel bir başlık tercihinde bulunmuştur. Zira içeriğinde de başlığıyla uyumlu olarak konuyu çok detaylandırmadan genel bir perspektifte sunmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Nasların sınırlı, günümüzde karşılaşılan ve çözümü

¹ “Maḳāşıdu’ş-şerī’a, genelde dinin, özeld ibadetler ve hukuk alanındaki dinî hükümlerin gayeleri anlamında bir tabirdir.” Ertuğrul Boynukalın, “Maḳāşıdu’ş-şerī’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423-427.

bulunmak istenilen meselelerin ise sınırsız olduğu düşünüldüğünde çalışmanın konusuyla ilgili önemin bir kez daha ön plana çıktığı görülmektedir.

Fıkıh merkezli hukukun inşası vurgusuyla ön plana çıkan bu çalışmanın en önemli amacı vahyin özüyle ilişkili fıkıhın yeniden bina edilmesinde faḳīh için bir temel oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Yazar bu amacı, İslam hukukunun birtakım kurallarının inşasında etkili olan beşerî unsurun tespit edilmesi ve vahyin özüyle ilişkili hükümler ile insan faktörünün etkili olduğu ilkelerin ayrıştırılmasına katkı sunması yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Faḳīhlerin akıl yürütme metotları ve dünya görüşlerinin fiḳhî hükümlere etkisinin tespiti üzerinde önemle duran yazarın ön sözde de belirttiği gibi “Fıkıhta vahyin özünü ortaya çıkarabilmek için sosyolojik unsurların ve faḳīhin hukuk mantığının hükümlere etkisini tespit edip bunları ayrıştırmak gerekmektedir.”²

Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın haritası mahiyetinde ele alacağı konulara işaret eden yazar, birinci bölümde İslam hukukunun genel mantığını ele almıştır. Bu bölümde, fıkıhın bir kaynağı olması yönüyle değil tek tek ele alındığında hadislerin sıhhati problemini; bir konuda farklı rivayetlerin bulunması ve genel ilkeler ekseninde hadislerin değerlendirilmesi başlıkları üzerinden incelemiştir. Bir konuda farklı rivayetlerin bulunması başlığı altında; namazda Fātiḥa suresinden önce bismelenin okunması, gayrimüslimi öldüren Müslümana kıṣāş cezası tatbik edilemeyeceği, mutlak anlamda kıṣāşın nasıl gerçekleştirileceği, kadının yanında erkek mahremi olmaksızın yolculuk yapması ve bozulan nāfile orucun ḳazāsi örneklerini vermiştir. Farklı rivayetlerin mezhepler arasında ihtilafa yol açtığını ortaya koyan yazar, her mezhebin görüşünü desteklediği bir hadisin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durumun günümüze kadar sağlam bir sorgulama olmaksızın gelmesini, Muḥammed Ābid el-Cābirī'nin (ö. 2010) bahsettiği her şeyin mümkün görülmesi (tecvīz) ilkesiyle ilişkilendirmektedir. Yazar, Cābirī'nin bu ilkenin temelinde yatan düşüncesini, çöldeki durağanlığı aniden bozan unsurların da olduğu bir ortamda her şeyin mümkün görülmesi şeklinde aktarmaktadır. Zira Cābirī'nin her an her şeyin mümkün olduğu bir ortamın etkisiyle Arapların düşüncesinde nedensellik yerine tecvīz ilkesinin söz konusu olduğu fikri yansıtılmaktadır. Bununla birlikte bu ilkenin çöl ortamıyla ilişkilendirilmesinin tartışılabileceğini de ifade etmektedir.

Genel ilkeler ekseninde hadislerin değerlendirilmesi başlığını da süt emzirme ve resim yaşağıyla ilgili rivayetlerle örneklendirmektedir. Ardından aklî deliller başlığı altında fıkıh-dil-mantık ilişkisi, şekli benzerliğe dayalı akıl yürütme, fıkıhta zaman-mekân-olay ve parçacı yaklaşım konularını ele almakta ve her konu hakkında açıklayıcı örnekler vermektedir. Özellikle Ḥanefi

² Ahmet Aydın, *İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023), 12.

mezhebinde şekilciliğe, şekli benzerliğe dayalı hükümlere ve maddi unsurun ön plana çıktığı örneklerle yer vermekte ve bu örneklerin Cābirī'nin Arapların olaylardan, soyut zaman ve nesnelere bağımsız soyut mekân algısının bulunmaması görüşüyle paralelliğine vurgu yapmaktadır.

Yazar, parçacı yaklaşımın bütünlüğe olumsuz etkisine ve hükümlerin çelişmesine yol açtığına dair önemli tespitlerde bulunduktan sonra birinci bölüm hakkında genel bir değerlendirme yapmaktadır. Değerlendirmede günümüz hukuk anlayışı ile fıkıh mantığı arasındaki farklı yaklaşımların şekillenmesinde Arap düşünce yapısının etkisi olduğu tespitinde bulunmaktadır. Yazarın, birinci bölümde Cābirī'nin Arap aklına dair fikirlerinden beslendiği gözlemlenmektedir. Nitekim, faḫihlerin zihin yapısının ve düşünce metotlarının hükümlere ulaşmada etkili olmasını; Cābirī'nin Arap düşünce yapısı hakkındaki fikirlerini dinî ilimler üzerindeki etkisiyle desteklemiştir.

İkinci bölümde İslam hukuk felsefesi genel başlığını kullanmıştır. Bu başlığa yer veren araştırmacıların genellikle maslahat ve makāsıd konularına yer verdiğini dile getiren yazar, bu bölümü üç ana başlığı ele alarak incelemiştir. İlk olarak fıkıhın dinî ve hukuki boyutu başlığında, dinî-hukuki, aklî-naklî, ta'lılî-taabbüdü³ hüküm ayrımlarına yer vererek fıkıhın önemli meselelerini ele almıştır. Hz. Peygamber'in tasarruflarında sünnet-i hüda⁴ ve sünnet-i zevāid⁵ ayrımını yaparak Hz. Peygamber'in peygamberlik sıfatıyla verdiği hükümlerin fıkıhın değişmez yönünü ortaya koyduğunu ve bu kapsamın dışında kalan hükümlerin hukukun değişime açık alanları olduğunu belirtmiştir.

Yine bu bölümde kural alanı-mubāh alanı, fıkıhın bölümlere ayrılması ve bölümlerin farklı niteliklere sahip olması gibi konulara yer vermektedir. Bu bağlamda İslam kamu hukuku üzerinde duran yazar bunun genelde teori üzerinden anlaşılmaya çalışıldığına, teori yerine pratik üzerinden anlaşılması gerektiğine ve ulema sınıfının pratikten uzak tavırlarına işaret etmektedir. Kamu hukuku ve devlet başkanının tasarrufu konusu bağlamında Hz. Ömer'in içtihatlarıyla ilgili önemli sorular yönelten Aydın, uşul ve fūrū' alanlarında devlet başkanının tasarruf yetkileri için belirgin bir teorinin gelişmediğini savunmaktadır. Hz. Ömer'den itibaren uygulamaların modern hukukta idareye tanınan yetkiyi aştığını ve sahabenin bu icraatlara itiraz etmeyişi, devlet başkanına bahsettiği yetkiyi onayladıkları anlamına geldiği savıyla desteklemektedir.

³ “Ta'lıle ve kıyasa açık hükümler genellikle anlamı, konuluş gerekçesi açık, akılla anlaşılabilir olanlar (ma'kü'lü'l-ma'nâ) ve açık olmayanlar (taabbüd, taabbüdü, taabbüdiyyât) şeklinde nitelendirilir.” Hacı Yunus Apaydın, “Ta'lıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/511-514.

⁴ “Sünnet-i hüda dinin temel alâmet ve işaretleri niteliğindeki sünnetlerdir.” Ferhat Koca, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/154-155.

⁵ “Sünnet-i zevāid, sünnet-i hüda kapsamına girmeyen ve Hz. Peygamber'in dinî anlam taşımayan beşerî davranışlarına denir.” Koca, “Sünnet”, 38/154.

Aydın, ikinci bölümün devam eden sayfalarında fıkhıta yanlış anlaşıldığı düşünülen bazı konuları incelemiştir. Bu kısımda, konuların yanlış anlaşılmasını genel anlamda tarihi-sosyal-teknolojik şartların fiqhî değerlendirmelerde ihmal edilmesine yormaktadır. Bu çerçevede güncel meselelere değinmekte ve geleneksel yaklaşımın sorunları çözmekte zorlandığını iddia etmektedir. Vahyin şekillenmesi noktasında, birçok meselenin dönemin sosyal koşullarıyla ilişkili olduğunu ve bazı konulardaki hükümlerin fıkhıyla antik hukuk sistemleri arasında benzerlik gösterdiğini dile getirmektedir. Buna bağlı olarak, günümüzde geçerliliği olmayan konuları geçmiş sosyal koşulların onayı anlamına gelen kurallar olarak değerlendirerek vahyin özüyle ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Fıkhın hem hukuki hem de dinî boyutunun bulunması sebebiyle bazı meselelerin anlaşılmasını zorlaştırdığını ifade eden Aydın, fıkıh metinlerinin sadece okunarak hayata tatbik edilmesinin metodik bir yanlış olduğuna işaret etmektedir. Zira o, fıkıh metinlerinin psiko-sosyal yönden analiz edilerek, günümüzde ne ifade ettiği düşünülerek, hukuk-din-devlet ilişkileri açısından mahiyeti kavranılarak günlük hayata uygulanmasının önemine işaret etmektedir. Hükümlerdeki çelişkilerin ve soru işaretlerinin giderilmesi adına mükellefe tercih imkânı sunma teklifinde bulunan yazar, kişinin kendi vicdanının sesini dinlemesi noktasında Hz. Peygamber'in de tavsiyesine uyulduğunu düşünmektedir. Tercih sunmanın herhangi bir kural ya da ölçünün olmamasıyla aynı anlamda olmadığını belirtmekte ve gerekli bilgiler ışığında mükellefin karar vermesine yardımcı olunacağını ifade etmektedir. Tercih sunma yerine kesin hükümleri belirtme yoluna gidildiğinde günün koşullarına itibar edilerek güncellenmesi ve hükümlerin açıklanarak mükellefin zihnindeki soru işaretlerinin giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde hükümlerdeki tutarsızlığa dair oluşan kanaatin mükellefin dinî anlayışında sorgulamalara yol açacağını belirtmektedir.

Yazarın konu aralarında sık sık değerlendirmelere yer vermesinin sonuç kısmını kısa tutmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Sonuç kısmında toplumsal değişimlerin önemli ölçüde olmadığı zamanlarda fıkhın güncellenmemesinin bir problem teşkil etmediğini fakat günümüzde her şeyin olağanüstü hızla değiştiğini ileri süren Aydın, bu durumun fıkhın geleneksel yapısının sorgulanmasına yol açtığını ifade etmektedir. Sanayi devrimiyle İslam ülkelerinin gelişmeleri geriden takip etmesi ve uygun hukuk kurallarının düzenlenmesinde geç kalınması, Batılı kanunların İslam coğrafyasında tatbik edilmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla modern kanunlar yerine fıkhın merkeze alındığı kuralların inşa edilmesi için yazara göre bilinmesi gereken bazı durumlar vardır. Bunlardan ilki, hukukun toplumla birlikte hareket eden bir canlı mekanizma olduğu gerçeğidir. Buna bağlı olarak hukuk, değişen koşulları dikkate alarak kendini güncellemek zorundadır. Yazara göre, fıkhın uzun süredir kendini güncellemediği dikkate alınırsa modern hayatın sorunlarına çözüm üretilmesi için uzun bir vakte ihtiyacın olduğu kesindir. İkinci husus

ise var olan hükümlerin geçmişte onları inşa eden sosyal çevre, koşullar ve düşünce biçimlerinden bağımsız düşünülmemesi gerekliliğidir. Bu çerçevede yazar tarafından fıkıh inşa edenler olarak Müslüman Arap toplumunun düşünce sisteminin hükümlerde etkili olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Değerlendirmenin girişinde belirtildiği üzere kitap, küçük hacmine rağmen içerisindeki geniş konu yelpazesıyla iyi bir bilgi birikimini gerektirmektedir. Yoğun bir şekilde konuların işlendiği ve örneklerin verildiği çalışmada bazı örneklerin birçok başlığın altında tekrar verilmesinden dolayı tekrara düşülmüştür. Verilen örnekler her ne kadar farklı yönlerden ele alınmaya çalışılsa da okuyucuyu yoran bir durum söz konusu olmuştur. Ayrıca Haneî mezhebinde ön plana çıkan şekilcilik ve maddi unsurun Arap kültürüyle ilişkisinin kurulması noktasında bazı soru işaretleri bırakmaktadır. Nitekim yazarın Cābirī'den yaptığı alıntılardaki tespitlerin daha çok bedvī Araplara yönelik olması yazarın özellikle Haneî mezhebini zikrederek yaptığı tespitlerin havada kalmasına sebep olmuştur. Yer yer iddialı açıklamaları ve eleştirileriyle okuyucuyu meseleleri farklı açılardan düşündürmesi noktasında başarılı bir çalışma olduğu söylenebilir. Örf ve uygulamaya dayanan hükümlerle vahyin özünün ayrıştırılmasına dikkat çekerek önemli bir noktaya vurgu yaptığı da ifade edilmelidir. Fakat bu durum, çalışmada yer alan özellikle güncel meselelerdeki bazı değerlendirmelerin sınırları zorladığı ve temellendirilmesi noktasında yeterince tatmin edici olmadığı gerçeğini değiştirmemektedir. Son olarak fıkıhın geleneksel yapısının sorgulanmasının gündeme geldiği ifade edilen bu çalışmadan istifadeyle cevaplanması elzem olan önemli bir sorunun oluştuğunu belirtmeliyiz: Neden faḳīh değil de fıkıh sorgulanmalı?

Kaynakça

- Aydın, Ahmet. *İslam Hukuk Mantığı ve Felsefesi*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2023.
- Koca, Ferhat. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Makāsıdu’ş-şerīa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Apaydın, Hacı Yunus. “Ta’lil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/511-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.